

*професійної направленості, принцип інтегративності, принцип зв'язу теорії і практики, принцип свідомості і активності, принцип систематичності і послідовності, принцип посилення творчої направленості методическої підготовки, принцип варіативності).*

**Ключевые слова:** *учебный процесс, принципы, дидактические принципы, дидактическая категория, методическая подготовка, профессиональная подготовка, высшая школа, будущие учителя биологии.*

#### SUMMARY

**N. Grytsai.** Basic principles of methodological training of teachers of biology.

*The paper clarified the meaning of terms «principles» as the main provisions of any theory, the basic rules of conduct. Different approaches to the definition of didactic principles are analyzed. It was established that the principles changed, improved and filled with new content according to the stages of development of the society. Traditional and modern principles of learning are considered. Traditional attributed principle of science, the principle of developing training and educational nature, the principle of regularity and consistency, the principle of consciousness and activity, the principle of clarity, the principle of availability, the principle of strength of training results, the principle of integration training with life, the principle of individualization and differentiation etc.*

*The views of scientists on the principles of separation of methodological preparation of future teachers in terms of higher education are revealed. Attention is focused on the study of L. Orlova, who singled out general and specific principles that guide the development of methodological training of biology teacher in pedagogical universities. The general principles include personal guidance and harmonization of methodological training with other educational systems, and the specific principles - principles of modularity, variability, adaptability and self-organization functioning of the methodological training of teachers of biology. It is proposed to implement the principle of binarizing in teaching students of technology. The forms and methods that can be used in their own teaching practice are characterized in the article.*

*Methodological principles for training teachers of biology (scientific principle, the principle of professional orientation, integration principle, the principle of combination of theory and practice, the principle of consciousness and activity, regularity and consistency principle, the principle of strengthening the creative direction of methodological training, the principle of variation) are characterized. It is indicated that over-exaggeration of the role of a principle lead to sub-optimal functioning of the learning process. The necessity of an integrated application of the principles in the educational process of higher education is proved.*

**Key words:** *educational process, principles, principles of teaching, didactic category, methodological training, professional training, higher education, future teachers of biology.*

УДК 614.8:378.147

**I. М. Кобилянська**

Вінницьке відділення Київського фінансово-економічного коледжу  
Національного університету державної податкової служби України

### **ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ У СТУДЕНТІВ ФІНАНСОВО- ЕКОНОМІЧНОГО КОЛЕДЖУ**

*Структурна реформа національної системи вищої освіти спрямована на забезпечення мобільності, працевлаштування й конкурентоздатності фахівців із вищою освітою, реалізацію ідей Болонського процесу. Відтак професійна підготовка*

*з безпеки життєдіяльності майбутніх фахівців, які будуть працювати за умов нестабільності зовнішнього середовища на підприємствах і в організаціях з нестабільним внутрішнім середовищем, не може здійснюватися з використанням традиційних технологій навчання. Розглядаються практичні аспекти формування у студентів культури безпеки.*

**Ключові слова:** професійна підготовка, компетентність, культура, культура безпеки, безпека життєдіяльності.

**Постановка проблеми.** Людство досягло сьогодні тієї точки біологічного розвитку, коли воно стало відповідальним за свою подальшу еволюцію. Отже, у людства немає альтернативи розпочатим наприкінці ХХ століття спільним зусиллям, спрямованим на перехід від вузьконаціональних, регіональних цілей до підтримання глобальної світової рівноваги, що забезпечить безпеку життєдіяльності для всіх людей. Причинами, які загрожують подальшому існуванню людства, стали виснаження природних та енергетичних ресурсів, зростаюче забруднення довкілля, демографічний вибух, тероризм, зростаючий розрив в економічному розвитку країн тощо.

Останнім часом помітно зросла питома вага аварій, які відбуваються через неправильні дії персоналу, що пов'язано з низьким рівнем професіоналізму, невмінням ухвалювати оптимальні рішення в складних обставинах, а також в умовах дефіциту часу. У процесі формування загальнокультурних компетенцій з безпеки життєдіяльності потрібно звернути увагу на особовий аспект підготовки фахівців, у яких необхідно сформувати культуру безпеки, уміння оцінити середовище перебування щодо особистої безпеки, безпеки колективу, суспільства та здатність до вирішення професійних завдань, пов'язаних із гарантуванням збереження життя та здоров'я персоналу об'єктів господарювання, в умовах небезпечних і надзвичайних ситуацій.

**Аналіз актуальних досліджень.** У багатьох країнах проблема культури безпеки стала предметом уваги влади, а державними органами з регулювання безпеки вона визнана одним з основних стратегічних напрямів їх діяльності. Але відмінності в національних культурах ускладнюють процес застосування кращих підходів до вирішення цих проблем у різних країнах.

Відтак професійна підготовка з безпеки життєдіяльності майбутніх фахівців економічних спеціальностей, які будуть працювати за умов нестабільності зовнішнього середовища на підприємствах і в організаціях з нестабільним внутрішнім середовищем, не може здійснюватися з використанням традиційних технологій навчання. Наукові основи формування професійної компетентності у фахівців економічного

спрямування знайшли своє відображення у працях Є. Березняка, В. Бондаря, Л. Карамушки, Ю. Конаржевського, В. Пікельної, Т. Сорочан, Т. Шамової та ін.

Концепція культури безпеки використовується педагогами й фахівцями в галузі безпеки для пошуку шляхів і механізмів ослаблення загроз і небезпек за участю «людського фактора». Хоча культура безпеки життєдіяльності є частиною загальної культури, але їй притаманна істотна своєрідність. Якщо культура формується, як правило, під впливом випадкової діяльності окремих людей, їх колективів, то для культури безпеки життєдіяльності ця діяльність повинна мати цілеспрямований характер, виходячи з очікуваних результатів щодо запобігання глобальних загроз і небезпек. Отже, безпека – це результат і процес діяльності, оскільки інше осмислене існування людського індивіда було б неможливо. Що стосується загрози безпеки, то вона розглядається як сукупність умов та факторів, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам кожної людини й людства в цілому.

На думку дослідників, під формуванням культури безпеки треба розуміти процес, складовими якого є встановлення й коректування мети та завдань, розвиток основних методів і напрямів формування культури безпеки життєдіяльності, розробка нормативно-правової, культурно-просвітницької та навчально-методичної бази культури безпеки життєдіяльності, створення й удосконалення способів ефективного інформаційного впливу.

Розв'язання цієї проблеми ускладнюється суперечностями між вимогами суспільства щодо підготовки конкурентоспроможних фахівців економічних спеціальностей, здатних розв'язувати професійні завдання та проблемні ситуації з урахуванням ризику виникнення аварій і небезпек, дбати про особисту і колективну безпеку, і низьким рівнем сформованості їхніх компетенцій з безпеки життєдіяльності; потребою формувати загальнокультурні компетенції з безпеки життєдіяльності в майбутніх фахівців економічних спеціальностей і відсутністю педагогічних технологій для їх формування; потребою формування цих компетенцій у фахівців економічних спеціальностей протягом життя і відсутністю узгоджених між собою навчальних програм дисциплін циклу безпеки життя і діяльності людини, здатних забезпечувати реалізацію принципу неперервності.

**Мета статті** – дослідження практичних аспектів формування у студентів економічних спеціальностей загальнокультурних компетенцій з безпеки життєдіяльності.

**Виклад основного матеріалу.** Безпека впродовж існування людства має визначальне значення як для окремої особистості, так і для соціальних

об'єднань будь-якого рівня. Поняття культури безпеки фахівців певного професійного спрямування має свою специфіку і складається з трьох елементів: культури, професійної культури й специфічних компетенцій, знань, умінь і навичок з безпеки життєдіяльності. Як самостійний феномен, що позначає процес і результат взаємодії цих трьох компонентів, культура безпеки становить сукупність позицій, цінностей і зразків поведінки, що відбиває стосунки фахівця з професійним простором і містить такий вимір безпеки, що пов'язаний безпосередньо з професійною діяльністю і зумовлений нею.

Дефініції терміна «безпека» поки відсутні у філософських словниках, хоча тлумачні пропонують свої формулювання. Так, у тлумачному словнику В. Даля безпека визначається як «відсутність небезпеки, збереження, надійність». У словнику С. Ожегова безпека трактується як «стан, при якому не загрожує небезпека, є захист від небезпеки». У «Оксфордському словнику» – це «свобода від небезпеки». Сутність більшості дефініцій зводиться до того, що безпека визначається як відсутність небезпеки, а на питання, що ж таке небезпека, а вже тим більше на питання про те, як її оцінювати й вимірювати, словники відповіді не дають.

Дослідники Є. Желібо та В. Зацарний вважають, що «безпека – це ступінь свободи від ризику або ж відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з можливістю завдавати будь-якої шкоди життю та здоров'ю людини за будь-яких умов існування або збалансований відповідно до експертної оцінки стан людини, соціуму, держави, природних, антропогенних систем тощо» [2]. У іншому навчальному посібнику Є. Желіби зазначено, що «безпека – такий стан будь-якого об'єкта, за якого йому не загрожує небезпека, або стан діяльності, за якого з визначеною ймовірністю враховано прояв небезпек або ж відсутня надзвичайна небезпека, або збалансований, за експертною оцінкою, стан людини, соціуму, держави, природних, антропогенних систем тощо» [3]. Згідно з ДСТУ 2293-99 «Охорона праці. Терміни та визначення основних понять», безпека (safety) – стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди; ризик (risk) – імовірність заподіяння шкоди з урахуванням її тяжкості; шкода (harm) – фізичне ушкодження і/або збитки, заподіяні здоров'ю людей і/або майну чи навколишньому середовищу. На думку М. Брушлинського, «безпека – стан захищеності об'єкта захисту, при якому значення всіх ризиків не перевищують їх допустимих значень» [1].

Культура органічно поєднана з діяльністю особистості, тому це дозволяє розглядати їх у діалектичній взаємозалежності. Взаємозв'язок

культури з діяльністю характеризується тим, що будь-які досягнення в діяльності впливають на розвиток культури особистості, і, навпаки, відсутність загальної культури відобразиться на рівні професійної діяльності людини.

Проаналізуємо поняття «культура» та «професійна культура». У результаті теоретичного аналізу літератури було виявлено, що культура – цілісний феномен, тому неможливо відокремлювати загальну та професійну культуру. Відомо, що без високої загальної культури особистості неможливе успішне виконання професійної діяльності. Крім того, загальна культура обумовлюється й реалізується через професійну діяльність особистості.

На сьогодні існує велика кількість визначень поняття культури. В аксіології культуру розглядають як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством, або за діяльнісним підходом: як специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності. Інші науковці виділяють і особистісний напрям, де культура розглядається як процес розвитку сутнісних сил людини, процес творчої самореалізації особистості. У межах діяльнісного підходу багатьма авторами наголошується, що культура – це специфічний спосіб людської діяльності, до того ж, це творча діяльність, яка виражає сутність людини. Таким чином, особистісний і ціннісний підходи при визначенні поняття «професійна культура» характеризують особистісну культуру спеціаліста, а діяльнісний – професійну. Відповідно, культуру можна представити як поєднання системи знань, умінь і навичок, особистісних якостей і системи цінностей. Загальна культура реалізується через професійну діяльність особистості, а без високої загальної культури особистості неможливе якісне здійснення професійної діяльності. Саме в професійній діяльності кожен працівник прагне проявити себе, досягти високих результатів, розвинути свій творчий потенціал.

Професійна культура є складовою професійної компетентності, яка визначається сукупністю знань, необхідних для цієї спеціальності або посади; вмінь і навичок, необхідних для успішного виконання функціонально-посадових обов'язків; професійних, ділових і особистісних якостей для повнішої реалізації власних сил, здібностей і можливостей при виконанні функціонально-посадових обов'язків; загальної культури, необхідної для формування гуманістичного погляду, духовно-ціннісних орієнтирів, моральних і етичних принципів особистості; мотивації професійної діяльності.

Структура і зміст професійної культури фахівців економічних спеціальностей є складовою їх загальної культури та професійних компетентностей і виступає складним ціннісним утворенням, яке характеризується не лише особистою, духовною і матеріальною

культурами, а й задоволенням в управлінській праці, знаннями в галузі економіки, психології, менеджменту, професійними вміннями ефективного управління організацією.

Об'єднання понять «культура» і «безпека» вперше було виконано Міжнародним агентством з атомної енергії (МАГАТЕ) в 1986 році при аналізі причин і наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції. З того часу культура безпеки і її формування стали одним із фундаментальних принципів управління і підлягають нормативному регулюванню. У 90-х роках ХХ століття остаточно склалося розуміння того, що дана категорія повинна застосовуватися не тільки до персоналу потенційно небезпечних об'єктів, але й по відношенню як до кожної людини окремо, так і до суспільства в цілому. Від ціннісних установок людей, мотивів їхньої поведінки, особистісних і професійних якостей та здібностей залежить ефективність заходів щодо забезпечення безпеки життєдіяльності, зниження індивідуальних, соціальних і глобальних ризиків.

Недостатній рівень підготовки фахівців економічних спеціальностей із безпеки життєдіяльності у вищих навчальних закладах не дає змогу підвищити рівень безпеки на виробництві до європейських вимог. Тому, ґрунтуючись на наведеному вище аналізі й узагальнюючи різні підходи до трактування сутності поняття культура безпеки, ми дійшли висновку, що для її формування треба застосовувати системний підхід. Його використання забезпечує послідовне формування й постійне вдосконалення культури безпеки на індивідуальному, колективному та суспільному рівнях. Складовими культури безпеки є: на суспільному рівні – традиції безпечної поведінки, суспільні цінності, підготовленість усього населення; на колективному рівні – корпоративні цінності, професійна етика та мораль, підготовленість персоналу; на індивідуальному рівні – це світогляд, норми поведінки, індивідуальні цінності і підготовленість кожної людини [4].

Системні властивості виховання культури безпеки проявляються в особистісно-орієнтованих функціях процесу виховання (корекція деструктивної поведінки студентів, стимулювання діяльності студентів із набуття культури безпеки, вдосконалення здібностей і розвиток особистісних якостей як основи безпечної життєдіяльності, формування навичок профілактики, подолання та мінімізації шкідливих і небезпечних факторів життєдіяльності) і соціально-орієнтованих функціях (координація, удосконалення змісту й засобів виховання культури безпеки в системі освіти в цілому, у складі інших соціально-педагогічних факторів, протидія негативним соціальним чинникам). Внутрішніми системоутворюючими

факторами виховання культури безпеки в педагогічному процесі є нормативні дисципліни циклу безпеки життєдіяльності (безпека життєдіяльності, основи охорони праці, охорона праці в галузі), міжпредметні зв'язки як з дисциплінами природничо-наукової та загальноекономічної, так і професійної підготовки (зокрема філософії, біології, фізики, валеології, хімії, психології, соціології, екології, економіки, менеджменту, правознавства).

Культура безпеки за своєю сутністю є складовою культури організації, яка поєднує в собі загальні цінності, підходи й зразки поведінки, спосіб ведення справ, що створює особливий характер цієї організації. У розроблених МАГАТЕ рекомендаціях визначено, що поліпшення стану безпеки на колективному рівні (на підприємстві, в організації) здійснюється в три етапи: використання пристроїв та систем високоякісного технічного контролю, розробка комплексної системи управління безпекою в організації і залучення більшості персоналу на всіх рівнях організації в активну та повсякденну роботу з підвищення рівня безпеки [5].

Як засвідчив аналіз, розробленими в Україні нормативно-правовими актами з безпеки життєдіяльності передбачено, в основному, реалізацію в організаціях другого етапу поліпшення стану безпеки, якого досягають завдяки зусиллям працівників, що за професійними обов'язками займаються питаннями безпеки. Так, відповідно до типової програми нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності», метою її вивчення є набуття майбутнім фахівцем здатності орієнтуватися в основних нормативно-правових актах, методах і системах забезпечення техногенної безпеки, знань організаційно-правових заходів з колективної й особистої безпеки тощо.

Ефективна реалізація третього етапу передбачає формування в майбутніх фахівців економічних спеціальностей розуміння, що належного рівня безпеки можна досягти завдяки її постійному вдосконаленню кожним працівником. Для успішної реалізації цього етапу на підприємстві, в організації (організації, що навчається) треба оволодіти такими аспектами культури безпеки: пріоритетність питань безпеки для керівництва організації, безумовне дотримання вимог інструкцій з охорони праці, обов'язковий аналіз безпеки перед виконанням робіт, розвинута комунікативна культура, критичне ставлення до небезпеки й інноваційне мислення [5].

З вищевикладеного випливає, що хоча культура безпеки є частиною загальної культури, одночасно вона має й істотну своєрідність. Якщо загальна культура формується, як правило, природним шляхом, під впливом, в основному, випадкової діяльності окремих людей, їх колективів, то для культури безпеки життєдіяльності ця діяльність повинна

мати цілеспрямований, регульований характер, виходячи з конкретних очікуваних результатів щодо запобігання глобальних загроз і небезпек.

Отже, загальнокультурні компетенції майбутнього фахівця економічних спеціальностей охоплюють знання сучасних проблем і головних завдань безпеки життєдіяльності, вміння визначити коло своїх професійних обов'язків, оцінити середовище перебування (природне, техногенне та соціально-політичне) щодо особистої безпеки, безпеки колективу, суспільства, провести моніторинг небезпечних і шкідливих факторів цього середовища, обґрунтувати головні підходи й засоби збереження життя, здоров'я та захисту працівників в умовах небезпечних і надзвичайних ситуацій та здатність приймати рішення щодо безпеки в межах своїх повноважень.

**Висновки.** У сучасних умовах посилення інтеграційних процесів України з Європейським Союзом, упровадження європейської системи неперервної освіти формування у студентів вищих навчальних закладах культури безпеки потребує широкого використання сучасних освітніх та інформаційних технологій. Процес формування загальнокультурних компетенцій з безпеки життєдіяльності у майбутніх фахівців економічних спеціальностей повинен здійснюватися за умови використання інформації про складні надзвичайні ситуації та застосування адаптованих до навчального процесу передових вітчизняних геоінформаційних систем, мультимедійних освітніх та інтерактивних ігрових навчальних програм, що сприяють розвитку інтересу до навчання та більш ефективному засвоєнню знань про професійні дії в умовах надзвичайних ситуацій.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Брушлинский Н. Н. Понятие риска и некоторые аспекты его анализа и оценки / Н. Н. Брушлинский, С. В. Соколов // Региональные риски ЧС : материалы IX Всероссийской научно-практической конференции по проблемам защиты населения и территорий от чрезвычайных ситуаций, 20–21 апреля, 2004. – М. : Триада Лтд, 2004. – С. 90.
2. Желібо Є. П. Безпека життєдіяльності : підручник / Є. П. Желібо, В. В. Зацарний. – К. : Каравела, 2006. – 288 с.
3. Желібо Є. П. Безпека життєдіяльності : навч. посібник / Є. П. Желібо, Н. М. Заверуха, В. В. Зацарний. – К. : Каравела ; Львів : Новий Світ-2000, 2001. – 320 с.
4. Зоріна М. О. До проблеми визначення актуальності й особливостей формування культури безпеки життєдіяльності / М. О. Зоріна // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2010. – № 8. – С. 149–153.
5. Ключевые вопросы практики повышения культуры безопасности. Доклад Международной консультативной группы по ядерной безопасности. – Серия изданий по безопасности, INSAG–15. – Вена : МАГАТЭ, 2002. – 24 с.



## РЕЗЮМЕ

**И. Н. Кобылянская.** Практические аспекты формирования общекультурных компетенций по безопасности жизнедеятельности у студентов экономических специальностей.

*Структурная реформа национальной системы высшего образования направлена на обеспечение мобильности, трудоустройства и конкурентоспособности специалистов с высшим образованием, реализацию идей Болонского процесса. Поэтому профессиональная подготовка по безопасности жизнедеятельности будущих специалистов, которые будут работать в условиях нестабильности внешней среды на предприятиях и в организациях с нестабильной внутренней средой, не может осуществляться с использованием традиционных технологий обучения. Рассматриваются практические аспекты формирования у студентов культуры безопасности.*

**Ключевые слова:** профессиональная подготовка, компетентность, культура, культура безопасности, безопасность жизнедеятельности.

## SUMMARY

**I. Kobyljanska.** Practical aspects of formation of general cultural competences in Life Safety of students of financial-economic colleges.

*Structural reform of national system of higher education is focused on providing mobility, employability and competitiveness of specialists with higher education, the implementation of the ideas of Bologna Process. In recent years the proportion of accidents that occur due to wrong actions of the staff, due to the low level of professionalism and inability to make appropriate decisions in difficult circumstances, and the shortage of time significantly increased. Therefore, in the process of formation of competencies in the sphere of life safety attention should be paid to the personal aspect of training of a specialist, in which it is necessary to create a culture of safety, the ability to evaluate the environment, regarding personal safety, collective safety, society and the ability to solve professional tasks related to guaranteeing the preservation of life and health of the staff of public services in hazardous conditions and emergencies.*

*The concept of safety culture is used by teachers and specialists in the sphere of life safety to find ways and mechanisms of attenuation of threats and dangers with the «human factor». Under the formation of safety culture we mean the process, components of which are determination and correction of the aim and tasks, development of basic techniques and trends of formation of life safety culture, development of legal, cultural, educational and scientific-methodological basis of life safety culture, creation and improvement of methods of effective informational impact.*

*Thus, training of future life safety specialists in economic disciplines, who will work in conditions of instability of the environment at enterprises and organizations with a non-stable external environment, can not be done using traditional methods of teaching. The formation of life safety competencies of future specialists in economic specialities requires usage of information regarding complex emergencies and application of new domestic geo-information systems, adapted to education process, multimedia and interactive educational game, educational programs that promote the development of interest to learning and more effective assimilation of knowledge about professional actions in emergency situations.*

**Key words:** training, competence, culture, safety culture, safety of life.